

MICAE
MEDI
AEVA
LES
IV

*Fiatalkorú történészek
dolgozatai
a középkori
Magyarországról
és Európáról*

2015

MICAE MEDIAEVALES IV.

*Fiatal történészek dolgozatai
a középkori Magyarországról és Európáról*

MICAE MEDIAEVALES

IV.

*Fiatal történészek dolgozatai a középkori
Magyarországról és Európáról*

SZERKESZTETTE
*Gál Judit, Kádas István,
Rózsa Márton, Tarján Eszter*

ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola
Budapest
2015

ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola
Tanulmányok – Konferenciák
8. kötet

Lektorálták: Bárány Attila, Csernus Sándor, Csikány Tamás, Draskóczy István,
Körmendi Tamás, Molnár Péter, Nagy Balázs, Rácz György, Rokay Péter,
Solymosi László, Szovák Kornél, Thoroczky Gábor

Sorozatszerkesztő
Draskóczy István, Körmendi Tamás, Nagy Balázs

A kiadványt tervezte
Kiss Béla

A kötet megjelenésére az ELTE-BTK Hallgatói Önkormányzat
Tudományszervezési és Kutatási Pályázat, valamint a Magyar Lajos Alapítvány
támogatásával került sor.

A tanulmányok szerzői © Bácsatyai Dániel, Benei Bernadett, Csermelyi József,
Gál Judit, Haraszi Szabó Péter, Juhász Csaba, Kádas István, Kálmán Dániel,
Kanyó Ferenc, Kranzieritz Károly, Kuffart Hajnalka, Maléth Ágnes, Novák Ádám,
Rózsa Márton, Boris Stojkovski, Tarján Eszter

A kötet szerkesztői © Gál Judit, Kádas István, Rózsa Márton, Tarján Eszter

ISBN 978-963-284-597-5
ISSN 2062-2198

Nyomta és kötötte a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.
Felelős vezető: Kovács Jánosné

Tartalomjegyzék

DRASKÓCZY ISTVÁN – KÖRMENDI TAMÁS – NAGY BALÁZS	
<i>Előszó</i>	9
<i>Rövidítésjegyzék</i>	11
BÁCSATYAI DÁNIEL	
<i>Basilea ab Hunis expugnata. A 11. századi reichenauai történeti hagyomány és a kalandozó magyarok emlékezete</i>	15
BENEI BERNADETT	
<i>Egyes igeneves szerkezetek használata a magyar krónika 11–12. századi szövegegyeségeiben</i>	33
CSERMELYI JÓZSEF	
<i>Német zsoldosvezérek, magyar remeték</i>	43
GÁL JUDIT	
<i>Az Árpád-házi királyok és hercegek ünnepélyes bevonulásai a dalmáciai városokba</i>	59
HARASZTI SZABÓ PÉTER	
<i>A prágai egyetem 14. századi hallgatói és a királyi udvar kapcsolatrendszere</i>	77
JUHÁSZ CSABA	
<i>A felszabadító oklevelek arengái</i>	93
KÁDAS ISTVÁN	
<i>Megyei emberek az északkelet-magyarországi megyei oklevelekben</i>	107
KÁLMÁN DÁNIEL	
<i>A naturális ábrázolás megjelenése a magyarországi heraldikában a középkori címereslevelek tükrében (1398–1526)</i>	123

KANYÓ FERENC	
<i>A késő középkori Óbuda város magisztrátusa 1526-ig</i>	133
KRANZIERITZ KÁROLY	
<i>A Nikápolyhoz vezető út.</i>	
<i>A kereszties hadak útvonalai a Magyar Királyság területén</i>	157
KUFFART HAJNALKA	
<i>Az esztergomi Hippolit-kódexek könyvelési rendszere:</i>	
<i>az itáliai kettős könyvelés egy sajátos formája magyar földön.</i>	
<i>Megjegyzések Piero Pincharo de Parma főkönyvi struktúrájához</i>	175
MALÉTH ÁGNES	
<i>I. Károly külpolitikája a német trónharcok tükrében (1314–1325)</i>	187
NOVÁK ÁDÁM	
<i>Egy kutatási program első eredményeinek bemutatása</i>	
<i>– Sokpecsétes oklevelek 1439 és 1457 között</i>	199
RÓZSA MÁRTON	
<i>Thessalonikéi arisztokraták a 12. század első évtizedeiben.</i>	
<i>Eudokia hozománya és a Burtzés testvérek öröksége</i>	213
BORIS STOJKOVSKI	
<i>A szerb–magyar viszonyok 1321-ig</i>	
<i>középkori szerb elbeszélő források tükrében</i>	229
TARJÁN ESZTER	
<i>Három 13. századi címertekercs harántpólyáinak vizsgálata</i>	241
<i>Köszönetnyilvánítás</i>	253
<i>A szerzőkről</i>	255

Table of Contents

ISTVÁN DRASKÓCZY – TAMÁS KÖRMENDI – BALÁZS NAGY <i>Foreword</i>	9
<i>List of Abbreviations</i>	11
DÁNIEL BÁCSATYAI <i>Basilea ab Hunis expugnata. The Eleventh-Century Historiography at Reichenau and the Memory of the Hungarian Incursions</i>	15
BERNADETT BENEI <i>Participle Constructions in the Hungarian Chronicle from the Eleventh and the Twelfth Centuries</i>	33
JÓZSEF CSERMELYI <i>German Mercenary-leaders, Hungarian Hermits</i>	43
JUDIT GÁL <i>Hungarian Royal and Princely Entries in the Dalmatian Towns during the Árpáadian Era</i>	59
PÉTER HARASZTI SZABÓ <i>The Students of the University of Prague in the Fourteenth Century and their Relationship with the Royal Court of Hungary</i>	77
CSABA JUHÁSZ <i>Arengas in Charters of Liberation</i>	93
ISTVÁN KÁDAS <i>The „Homines Provinciae” in the Counties of the Medieval North-eastern Hungary</i>	107
DÁNIEL KÁLMÁN <i>Natural Representation in Hungarian Heraldry in the Light of Medieval Grants-of-Arms (1398–1526)</i>	123

FERENC KANYÓ	
<i>The Magistrates of Late Medieval Óbuda (1301–1526)</i>	133
KÁROLY KRANZIERITZ	
<i>The Road to Nicopolis:</i>	
<i>The Crusaders' Routes in the Kingdom of Hungary</i>	157
HAJNALKA KUFFART	
<i>The Accountkeeping System of the Hippolit-codices in Esztergom:</i>	
<i>an Unusual Form of the Italian Double-Entry Bookkeeping in Hungary.</i>	
<i>Some Notes on the Structure of Piero Pincharo de Parma's Books</i>	175
ÁGNES MALÉTH	
<i>The Foreign Policy of Charles I of Hungary</i>	
<i>in Context of the Struggles for the German Throne (1314–1325)</i>	187
ÁDÁM NOVÁK	
<i>The First Results of a Research Project:</i>	
<i>Poly Sigillic Diplomas between 1439 and 1457</i>	199
MÁRTON RÓZSA	
<i>The Aristocrats of Thessalonike in the First Decades of Twelfth Century:</i>	
<i>Eudokia's Dowry and the Patrimony of the Bourtzai</i>	213
BORIS STOJKOVSKI	
<i>The Relationship between Hungary and Serbia until 1321</i>	
<i>in the Medieval Narrative Sources of Serbia</i>	229
ESZTER TARJÁN	
<i>The Bends of Three Thirteenth-Century Rolls of Arms</i>	241
<i>Acknowledgements</i>	253
<i>Notes on Contributors</i>	259

Rövidítésjegyzék

- ÁMTF Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. Budapest, 1963–1998.
- AO Nagy Imre – Tasnádi Nagy Gyula (szerk.): *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*. I–VII. Budapest, 1878–1920.
- AOKL Kristó Gyula et al. (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia, 1301–1387*. I–XXXI. Budapest–Szeged, 1990–2014.
- BTOE Gárdonyi Albert – Kumorovitz L. Bernát (szerk.): *Budapest történetének okleveles emlékei*. I–III. Budapest, 1936–1987.
- CD Georgius Fejér (ed.): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XI. Budae, 1829–1844.
- CDC Tadeus Smičiklas (ed.): *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. I–XVII. Zagrab, 1904–1984.
- CEMRA Anthony Richard Wagner: *Catalogue of English Mediaeval Rolls of Arms*. Oxford, 1950. (Aspilogia 1.)
- Csánki Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–III., V. Budapest, 1890–1913. Reprint: Budapest, 1985. (Fekete Nagy Antal: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában IV. kötet, Trencsén vármegye*. Budapest, 1941.)
- DHA Georgius Györffy (ed.): *Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et actae ad historiam Hungariae pertinentiam (ab anno 1000 usque ad annum 1196)*. I. Budapestini, 1992.
- DF MNL OL, U szekció, Diplomatikai Fényképgyűjtemény

- DL MNL OL, Q szekció, Diplomatikai Levéltár
- Docheiariou Nicolas Oikonomidès (éd.): *Actes de Docheiariou*. Paris, 1984. (Archives de l'Athos 13.)
- Engel: Arch Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Budapest, 1996.
- Engel: Gen Engel Pál: *Középkori magyar genealógia*. Budapest, 2001. CD-ROM.
- Házi Házi Jenő (szerk.): *Sopron szabad királyi város története*. I. rész 1–7., II. rész 1–6. Sopron, 1921–1943.
- Historia Salonitana Thomae archidiaconi Spalatensis: *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum*. Archdeacon Thomas of Split: *History of the Bishops of Salona and Split*. (Ed. Damir Karbić – Mirjana Mtijević-Sokol – James Ross Sweeney.) Budapest, 2006. (Central European Medieval Texts 4.)
- HO Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Páur Iván – Ráth Károly – Véghely Dező (szerk.): *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*. I–VIII. Győr–Budapest, 1865–1891.
- KMC I. Körmendi Tamás (szerk.): *Középkori magyar címereslevelek I. (1439–1503)*. Budapest, 2013.
- KMTL Kristó Gyula (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, 1994.
- MGH Georg Heinrich Petz et. al. (ed.): *Monumenta Germaniae Historica*. Hannoverae, 1826–2014.
- MNL Magyar Nemzeti Levéltár
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
- MTA Magyar Tudományos Akadémia (Budapest)
- PL Jacques Paul Migne (ed.): *Patrologiae cursus completus. Series Latina*. I–CCXXI. Lutetiae Parisiorum, 1844–1865.

- RA Szentpétery Imre – Borsa Iván (szerk.): *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica.* I–II. Budapest, 1923–1987.
- Sopron okl. Nagy Imre (szerk.): *Sopron vármegye története. Oklevéltár.* I–II. Sopron, 1889–1891.
- SRH Emericus Szentpétery (ed.): *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum requinque stirpis Arpadianae gestarum.* I–II. Budapestini, 1937–1938. Reprint: Szovák Kornél – Veszprémy László (szerk.) Budapest, 1999.
- UGDS Franz Zimmermann – Carl Werner – Georg Müller – Gustav Gündisch – Herta Gündisch – Konrad Gündisch – Gernot Nussbacher (Hrsg.): *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen.* I–VII. Hermannstadt–Bukarest, 1892–1991.
- Zala okl. Nagy Imre – Véghelyi Dezső – Nagy Gyula (szerk.): *Zala vármegye története. Oklevéltár.* I–II. Budapest, 1890.
- Zichy Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső – Barabás Samu – Krammerer Ernő – Dőry Ferenc – Lukcsics Pál (szerk.): *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo.* I–XII. Pest–Budapest, 1871–1931.
- ZsO Mályusz Elemér – Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Neumann Tibor (szerk.): *Zsigmondkori oklevéltár.* I–XII. Budapest, 1951–2013. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52.)

*Basilea ab Hunis expugnata:
a 11. századi reichenai történeti hagyomány
és a kalandozó magyarok emlékezete*

ALIG AKAD KORSZAKA történelmünknek, amelyre – akár kortársak voltak, akár nem – a világ írástudóinak figyelme olyan mértékben összpontosult volna, mint a 10. századi magyar kalandozásokra. Jellemző az eseménysor jelentőségére a magyarokról tudósító középkori szerzők szemében, hogy a Gombos Ferenc Albin által a teljesség igényével gyűjtött Árpád-korra vonatkozó külföldi kútfők egyötöde tartalmaz valamilyen híradást a kalandozó hadjáratokról. E zsákmányszerző európai kalandok épp annyira befolyásolták a magyarság arculatát, mint az újabb időkben az 1848-as és az 1956-os forradalmak, ám azoknál jóval hosszabb ideig meghatározták a rólunk kialakult képet – talán azért, mert a kedvezőtlen sztereotípiák szívósabbak a kedvezőeknél. A 10. századi magyar hadjáratok a középkori Európa közös történeti emlékezetének részévé váltak, ám az eltelt évszázadok során az egyszerűsödés és egységesülés, valamint a hun-hagyománnyal való összefonódás folyamata megfosztotta őket eredeti kontextusuktól.

Nemcsak az utókor „magyar-hagyományainak” szétszalazása okozhat nehézséget, magával az eredeti kontextussal kapcsolatos ismereteink is ellentmondásosnak bizonyulhatnak. A magyar történettudomány – néhány kivétellel természetesen – az elmúlt évtizedekben mintha visszariadt volna attól, hogy a nagy tekintélyű történetíró-generációk által összeállított kronológiai vázat a források tanulmányozása után ellenőrzésnek vesse alá, de legalábbis szembesítse és megmagyarázza az elődök eltérő eredményeit.¹ Nem egyszer találhatunk ugyanis olyan időrendre vonatkozó megállapításokat, amelyek a kútfők közvetlen fényében megkérdőjelezhetőek.

Ahhoz, hogy megállapíthassuk, hogy a középkori irodalmi hagyomány rabló magyarokat (és hunokat) említő elbeszélései valós történeti talapzatra épülnek-e, leg-

¹ Ilyen – a kivételek közé tartozó – írás látott napvilágot legutóbb Veszprémy László tollából ld. Veszprémy László: Itt a magyar, hol a magyar? Megjegyzések a korai magyar kalandozások (907–933) forrásaihoz és időrendjéhez. *Hadttörténeti Közlemények*, 127 (2014) 77–90. Önálló forráskutatáson alapul, és ezért kiemelkedik a honi szakirodalomból Németh Andrásnak a Dado-levélhez fűzött kommentárja ld. Németh András: A Dado verduni püspökhöz írt levél. In: Róna-Tas András (szerk.): *Források a korai magyar történelem ismeretéhez*. Budapest, 2001. 113–161.

először a *mikor volt? hol volt? volt-e egyáltalán?* kérdéseket kell újra feltennünk, és ezt a modern forráskritikai irodalom felhasználásával kell megtennünk. Az alábbi dolgozatban a 11. századi reichenai történetírás kalandozókra vonatkozó értesüléseiről lesz szó, amelyek az évszázadok során hun-hagyományná formálódtak: a 902. éviről, amely a buchai monostor késő-középkori alapítástörténetének magjává vált, valamint a 917. éviről, amely a kalandozók által állítólag lerombolt püspöki székhelyről, Baselről tudósít.

A reichenai történeti hagyomány

A korai németországi krónikák kutatásának egyik leginkább vitatott, máig újabb és újabb megoldási kísérletekre ösztönző területe a 11. századi reichenai történetírás, amelynek képviselői prizmaként gyűjtötték össze a svábföldi évkönyvirodalom híreit, hogy azokat Michelsbergi Frutolf történeti művén keresztül a nagy középkori világkrónikákba közvetítsék. A reichenai hagyományban megőrződött néhány kalandozókra vonatkozó híradás, ám nem tudjuk biztosan, hogy melyik információt vezethetjük vissza hiteles értesületekre, elenyészett évkönyvek vagy más történeti munkák kortárs adataira, és melyik mögött áll mendemonda, szóbeli híresztelés. Nem teljesen világos a reichenai források egymáshoz fűződő kapcsolata sem, noha – amint ki fog derülni – a 10. századi magyar történelem első két évtizede szempontjából ennek a viszonyrendszernek is kiemelkedő jelentősége van.

A legtöbb fejtejtésre két történeti mű, Hermann von Reichenau (1013–1054) krónikája (*Chronicon de sex aetatibus mundi*, a továbbiakban H)² és az úgynevezett *Sváb Világkrónika* (*Chronicon Suevicum Universale*, a továbbiakban C)³ kapcsolatának kérdése adott okot a reichenai kútfők kutatóinak. A két munka viszonyának tisztázása azért is fontos, mivel a későbbi történetírás – így a reichenai hagyományt Frutolf felé közvetítő *Chronicon Wirzburgense* – nem Hermann bővebb szövegét, hanem a *Sváb Világkrónika* rövidebb híreit vette át. Első pillantásra nyilvánvaló, hogy a *Chronicon Suevicum Universale* jelentős része Hermann világkrónikájának kivonata; ám a C az inkarnációs évekkal párhuzamosan a császárok uralkodási éveit is számon tartja – nem kevés zavart okozva ezzel a későbbi másolóknak – és a korai történetre vonatkozóan Eusebius, Orosius, Aquitániai Prosper és Beda Venerabilis műveinek részleteit is tartalmazza, amelyek hiányoznak a H-ből.

Wilhelm Wattenbach feltételezése szerint az *epitomator* egy Sankt Gallen-i szerzetes volt, ám a német filológus nem adott magyarázatot arra, hogy az általa *Epitome*

² MGH SS V. 74–133. A forrásról összefoglalóan ld. Wilhelm Wattenbach – Robert Holtzmann – Franz-Josef Schmale: *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Die Zeit der Sachsen und Salier. I. Der Zeitalter des Ottonischen Staates (900–1050)*. Köln–Graz, 1967. (továbbiakban: *Deutschlands Geschichtsquellen*) 232–238.

³ MGH SS XIII. 63–72. A forrásról összefoglalóan ld. *Deutschlands Geschichtsquellen* 229–232.

Sangallensisnek nevezett C-ben mit keresnek a kései ókorra vonatkozó többletek.⁴ Harry Bresslau a két forrás közötti eltérések, különösen pedig a csak C-ben olvasható korai keresztény történetíróktól származó idézetek miatt elvetette, hogy a C H kivonata lenne, és egy elveszett kútfő, az általa *Sváb Biroldami Évkönyv*nek nevezett történeti mű egymástól független, közös használatát valószínűsítette.⁵ A közös forrás elméletét azonban Christian Volkmar⁶ és Julius Reinhard Dietrich is elutasította. Utóbbi szerint a C szerzője maga Hermann von Reichenau volt, aki ezt a munkát előzetes vázlatnak szánta híres világkrónikájához.⁷ Ezt az álláspontot ismételte meg Franz-Josef Schmale is.⁸ Arno Duch óvatos véleménye szerint csupán annyi állapítható meg, hogy a C önálló, régi források alapján megírt történeti munka, amely nem Sankt Gallen-ből, hanem Reichenauból származik, és szerzője aligha lehetett Hermann.⁹ Ian Stuart Robinson 1980-ban felelevenítette az *epitome* teóriáját, ám ő immár nem Sankt Gallen-ben, hanem Reichenauban kereste a kivonatolót, és a kézirati hagyomány alapos vizsgálata után meg is találta Hermann tanítványának, Bertoldnak a személyében, akiről korábban csak annyi volt ismert, hogy folytatta mestere munkáját.¹⁰ Bertold lehetett az, aki a császárok uralkodási éveit is feltüntette, és ő fűzhette a Hermann von Reichenau krónikájából készített kivonathoz Orosius, Eusebius és Beda munkáit. A C tehát valójában a H kivonata, és nem önálló munka. Ennek nagy jelentősége van a magyar vonatkozású hírek értékelésében.¹¹

⁴ Wilhelm Wattenbach: *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des dreizehnten Jahrhunderts* II. Berlin 1858. 239.

⁵ Bresslau több tanulmányt is szentelt a kérdésnek: Harry Bresslau: Beiträge zur Kritik deutscher Geschichtsquellen des 11. Jahrhunderts, III: Hermann von Reichenau und die sog. Epitome Sangallensis. *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, 2 (1876) 566–576.; Uő: Hermann von Reichenau, Bernold, und die Schwäbische Weltchronik. *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, 8 (1882) 188–190.; Uő: Beiträge zur Kritik deutscher Geschichtsquellen des 11. Jahrhunderts. Neue Folge, I: Hermann von Reichenau und das Chronicon Suevicum universale. *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, 27 (1902) 127–175.

⁶ Christian Volkmar: Die Chroniken Hermanns, Bernolds und die Epitome Sangallensis in den ersten fünf Jahrhunderten. *Forschungen zur deutschen Geschichte*, 24 (1884) 226–231. Idézi Ian Stuart Robinson: Die Chronik Hermanns von Reichenau und die Reichenauer Kaiserchronik. *Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters*, 36 (1980) 86.

⁷ Julius Reinhard Dietrich: *Die Geschichtsquellen des Klosters Reichenau bis zur Mitte des elften Jahrhunderts*. Giessen, 1897. Idézi Robinson, S.: Die Chronik Hermanns i. m. 86.

⁸ Franz-Josef Schmale: Die Reichenauer Weltchronistik. In: Helmut Maurer (Hrsg.): *Die Abtei Reichenau. Neue Beiträge zur Geschichte und Kultur des Inselklosters*. Sigmaringen, 1974. 151–155.

⁹ Arno Duch: Das Geschichtswerk Hermanns von Reichenau in seiner Überlieferung. In: Hans Oesch (Hrsg.): *Berno und Hermann von Reichenau als Musiktheoretiker*. Publikationen der Schweizerischen Musikforschenden Gesellschaft. Serie II. Vol. 9. Bern, 1961. 184–203.

¹⁰ Robinson, S.: Die Chronik Hermanns i. m. 84–136.

¹¹ A krónikák leszármazásának fent bemutatott valószínű irányát kiválóan szemlélteti Győrffy György érvelése. Hermann 902. évi híre szerint a magyarok Morvaföldre mentek és vereséget szenvedtek. A C – azaz helyesebben Bertold kivonata – a hírt *Ungarii a Maruis occiduntur*ként rövidíti le, amely egy félreértésből fakadóan a Würzburgi Krónikában – és nyomában a középkori krónikairódalom nagy részében – *amarius occiduntur* formában jelent meg. Győrffy György: Honfoglalás, megtelepedés és

A testi hibája miatt *contractus*nak, vagyis bénának nevezett Hermann, aki segítség nélkül székéből is képtelen volt felkelni, kora egyik legműveltebb, legsokoldalúbb klerikusa, és legvonzóbb tanáregyénisége volt.¹² Előkelő család sarja: édesapja, Wolferad altshauseni gróf révén rokonságban állt Augsburg híres püspökével, Szent Ulrichhal is. A reichenai monostorba 1020-ban lépett be, ahol 1043-ban pappá szentelték. A kolostori iskolában a *quadrivium* oktatását bízták rá: saját korában elsősorban zenei, matematikai és csillagászati művei révén ismerték. Zenei jártasságának gyümölcsei a nevéhez fűződő himnuszok, szekvenciák és antifónák, míg történeti művét, a *Chronicon de sex aetatibus mundi* talán csillagászati érdeklődésének köszönhetjük. E krónika az első valódi *chronographia* – vagyis Krisztus születésétől számított évekhez rendelt hírekből felépülő történeti mű – német földön, amelynek összeállításakor szerzője azt a nem éppen könnyű célt tűzte ki maga elé, hogy a Karoling- és Ottó-kori történetírók tudósításait összehangolja a korszak évkönyveivel, valamint a pápák és császárok hivatali éveivel.¹³

A korai történetre vonatkozóan Szent Jeromos és folytatóinak műveiből merített, a Róma bukása utáni időkre vonatkozó forrásai közül a legfontosabb Aquitániai Prosper, a *Fredegár-krónika*, Tours-i Gergely, Paulus Diaconus, valamint a *Liber Pontificalis*. Hermann írására még az előző évszázadok történet szemlélete jellemző, így az antik *imperium* és a Karoling Birodalom között nem lát folytonosságot, mint Freisingi Ottó egy évszázaddal később; a római császárok uralkodási éveit 375-től nem tartja említésre méltónak, míg a frank uralkodókat csak 714-től kezdi számon tartani, így Rudolf Buchner szerint aligha vitás, hogy Kis Pipin utódait nem *continuator*nak, hanem a keresztény birodalom *renovator*ának tekinti.¹⁴ A világkrónika műfajának egyik megteremtőjeként sikerrel felelt meg a kihívásnak, hogy egyensúlyt teremtsen az univerzális szemlélet, valamint a rendelkezésére álló néptörténeti munkák (Tours-i Gergely, Paulus Diaconus) partikuláris látásmódja között.¹⁵ 714-től kezdve egészen 901-ig szinte szóról-szóra az *Annales Fuldenses*t követi, amelyet csak alkalmanként színesít reichenai, konstanzi vagy Sankt Gallen-i eredetű hírekkel. Itt már egyértelműen a Frank Birodalom, annak is leginkább a keleti fele áll érdeklődése középpontjában. Ezután a legszorosabb rokonságban a *Reichenai Évkönyv*vel (*Annales Augienses*) áll.

Hermann általában nem nyilvánít véleményt, jobbára kommentár nélkül, hűen veszi át forrásait, így a 10. századra vonatkozó tudósításainak többsége évkönyvszerűen rövid. Az itt-ott felbukkanó bővebb hírek jellemzően helyi eredetű, szóbeli forrásra visz-

a kalandozások. In: Bartha Antal – Czeglédy Károly – Róna-Tas András (szerk.): *Magyar őstörténeti tanulmányok*. Budapest, 1977. 134–135. 57. lj. Máshol Hermann krónikája Madarász Henrik 933. évi magyarok felett aratott győzelmének helyszínéeként a szorbok országát (*Soraborum provintia*) jelöli meg, az *epitomator*nál és leszármazóinál pedig egységesen *Syrbíát* olvashatunk.

¹² Deutschlands Geschichtsquellen 233–234.

¹³ Franz-Josef Schmale: Hermann von Reichenau. In: *Verfasserlexikon* III°. 1981. 1082–1084.

¹⁴ Rudolf Buchner: Geschichtsbild und Reichsbegriff Hermanns von Reichenau. *Archiv für Kulturgeschichte*, 42 (1960) No. 1. 39–40.

¹⁵ Uo. 47–48.

szervezhető önálló értesülések. Hermann később, az 1040 és 1054 közötti eseményeket elbeszélő saját feljegyzéseiben – amelyek a Szent István halála utáni magyar trónharcok legfontosabb forrásai közé tartoznak – sem elmélkedik az általa előadottak okain, következményein és összefüggésein; szenttelen előadása csak akkor kap személyes és bensőséges színt, amikor családjára tereli a szót.¹⁶

A reichenai történetíró magyar kalandozókra vonatkozó önálló hírei épp ott bukannak fel, ahol az általa hűen követett *Annales Fuldenses* véget ér (901). Joggal támadhat az az érzésünk, hogy itt valójában a *Fuldai Évkönyv* niederaltaichi szerkesztésének szerves folytatásáról, egy elszakított szöveg tartás nélkül maradt szabad szálairól van szó. Ami a 900. év eseményeit illeti, Hermann elbeszélése az *Annales Fuldenses* tömörített változata. A 901. év történései azonban csonkán, az előadás befejezetlenül áll előttünk a korábbi kútfőben; csak annyit tudunk meg, hogy *Ungari australem partem regni illorum Caruntanum devastando invaserunt*.¹⁷ Hermann sokkal jobban értesült, és a karintiai vállalkozás kimenetelét is ismeri:

901. *Ungarii Carentanum petentes, commissa pugna victi caesique fugerunt. Eodem anno Moymarius dux Marahensis et Isanricus Noricus comes, qui ad ipsum transfugerat, cum Ludowico rege pacificati sunt*.¹⁸

Hermann kivonatolójától (C) már azt is megtudjuk, hogy a karintiai vereségre szombaton,¹⁹ az áttételesen C-ből merítő Frutolf krónikájából pedig azt olvashatjuk, hogy húsvét idején, Nagyszombaton került sor,²⁰ márpedig az *Annales Fuldenses* éppen 901 húsvétján szakad félbe. A reichenai iskolamesternek és kivonatolójának talán a *Fuldai Évkönyv* egy teljesebb verziója állt rendelkezésére? Akárhonnan is származik a fenti hír, II. Mojmir és Isanricus bajor gróf csak itt olvasható kibékülése a kiskorú IV. Lajos királlyal alighanem valóban régi forrásra vezethető vissza. Akárcsak a magyarokra vonatkozó következő, 902. évi hír:

902. *Ungarii Marahenses petunt, pugnaque victi terga verterunt*.²¹

Miután a morvák 900-ban békét kötöttek a bajorokkal, és a következő évben a német király környezetével is megbékéltek Regensburgban, valószínűleg eredményesen álltak ellen a közös ellenségnek, a magyaroknak 902-ben. Hermann beszámolójának annál is inkább hitelt tulajdoníthatunk, mivel az *Annales Alamannici* monzai kódexének (AAm)

¹⁶ Deutschlands Geschichtsquellen 236–237.

¹⁷ „A magyarok előzönlötték az ő [ti. a bajorok] országuk keleti részét Karantánia pusztításával.” – MGH Script. rer. Germ. VII. 135.

¹⁸ „A magyarok Karantániába menve harcba bocsátkoztak, és legyőzve, levágva megfutottak. Ugyanebben az évben Mojmir, a morvák fejedelme, és Isanrich noricum gróf, aki korábban hozzá menekült, kibékültek Lajos királlyal.” – MGH SS V. 111.

¹⁹ MGH SS XIII. 66.

²⁰ MGH SS VI. 174.

²¹ „A magyarok Moráviába mentek, és csatában legyőzve megfutamodtak.” – MGH SS V. 111.

902. évi híre, amely – homlokegyenest ellentmondva a reichenai hagyománynak – a morvák fölött aratott magyar győzelemről szól, valójában inkább 905-re helyezhető. A monzai kódex 902. évi tudósítása ugyanis olyan környezetben maradt fenn, amely kétségtelenség teszi a dátum hitelességét:

902. *Ipse Hludouuicus a Perengario rege et Bauguaoriis in Uerona captus et cecatus / et bellum in Maraha cum Ungaris et patria vincta.*²²

III. Lajos itáliai király megvakítására, amelyet a morvák elleni magyar hadjárat után említ a másoló, valójában 905-ben került sor.²³ Ugyanígy hibás az AAm híradása az I. Konrád király apjának halálával végződő fritzlari csatáról, amelyet az annalista a bajor–magyar háborúval együtt 903-ra helyez, ám valójában 906-ban történt. Ha a magyar hadjáratokról szóló két hír, valamint a Lajos megvakításra és a fritzlari csatára vonatkozó tudósítások azonos forrásból származnak, akkor joggal vehető fel, hogy a morvák elleni sikeres támadásra 905-ben, a bajor háborúra pedig 906-ban került sor.

Nem lehetetlen azonban, hogy a híreket két forrásból kompilálta az AAm összeállítója, a reichenai hagyományban ugyanis a morva hadjárat 902-nél, a fritzlari csata pedig helyesen 906-nál tűnik fel (III. Lajos megvakítása és a bajor hadjárat sajnos nem szerepelnek).²⁴ Csakhogy a reichenai krónikás hagyomány szerint 902-ben a morvák győzték le a rájuk támadó magyarokat. Az a körülmény azonban, hogy az AAm 902. évi hírei közül a más hiteles forrásból is ismert megvakítás valójában 905-ben történt, véleményem szerint azt valószínűsíti, hogy a morvák alávetésére is 905-ben került sor. A források tehát megengedik, hogy két morvaországi hadjáratral is számoljunk: 902-ben előbb sikerült visszaverni a magyarokat, ám 905-ben a kalandozók már sikerrel, és ez a győzelem nyithatta meg az utat a 906. évi szászországi kalandozás előtt. A 906 körül író Regino prümi apát a 905. évi hadjáratra is gondolhattott, amikor Szvatopluk 894. évi halála kapcsán Morvaország későbbi sorsát előadta.²⁵

²² „Berengár király és a bajorok Veronában elfogták Lajost és megvakították. Csata Moráviában a magyarokkal és a haza legyőzve.” – Walter Lendi (Hrsg.): *Untersuchungen zur frühalemannischen Annalistik: Die Murbacher Annalen*. Scrinium Friburgense 1. Freiburg, 1971. 186.

²³ Ld. például Regino híradását az esetről: MGH Script. rer. Germ. L. 150.

²⁴ Hermann: „902. Ungarii Marahenses petunt, pugnaque victi terga verterunt.” „906. Adalpertus nobilis et bellicosus de Babenberg Francus, commissa cum aemulo suo Counrado pugna, viciteumque cum multis aliis peremit.” – MGH SS V. 111. Sváb Világkrónika: „902. Ungarii a Maruis occiduntur.” „906. Pugna inter Adalbertum et ChŹnradum committitur, in qua ChŹnradus occiditur.” – MGH SS XIII. 66.

²⁵ „Circa haec etiam tempora Zuendibolch rex Marahensium Sclavorum, vir inter suos prudentissimus et ingenio callidissimus, diem clausit extremum; cuius regnum filii eius pauco tempore infeliciter tenuerunt, Ungaris omnia usque ad solum depopulantibus.” – MGH Script. rer. Germ. L. 143. A morva fejedelemség bukásának időpontjára vonatkozó különböző nézetekről ld. Senga Toru: Morávia bukása és a honfoglaló magyarok. *Századok*, 117 (1983) 307. 2. lj. Nem meglepő, hogy a szlovák és cseh kutatók elfogadják a reichenai történeti irodalom híradását a 902. évi magyar vereségről, és Morávia bukását 906 környékére teszik – adósak maradtak azonban annak magyarázatával, hogy az AAm miért állítja éppen az ellenkezőjét annak, amit Hermann.

Buchau

Figyelmet érdemel Hermann másik ez évi híre is:

902. *Ipsa anno Beringer, Reginolf, et Gerhard, nobiles germani fratres, filii Atonis comitis et Adellindae, non longe a Bouchaugiensi coenobio virginum, in pago Alamanniae Erichgewe, a matre per ipsum tempus studiose in honorem sancti Cornelii et sancti Cipriani martyrum constructo, cum sororem virginem nuptum tradere molientes clam inde abducerent, ab inimicis circumventi et occisi sunt, et a matre sua apud ipsum coenobium sepulti. Ubi etiam ipsa, postquam Hierosolimam aliaque sancta loca causa orationis adiit et rediit, divinis intenta serviciis et animarum inhians lucris, feliciter hanc vitam finiens, condita est, ipsa filia virgine, aequivoca sua, abbatisa inibi constituta.*²⁶

Ez a tudósítás csak részben vezethető vissza évkönyves forrásra. Berengár, Reginolf és Gerhard erőszakos halálának előadása mögött inkább szóbeli értesülésre gyanakodhatunk, annál is inkább, mivel a titokzatos ellenség által megölt három testvér rokonságban állt Hermann von Reichenau családjával, Veringen-Altshausen grófjaival. A történetíró a családi legendáriumból is ismerhette a történetet.²⁷ A história tulajdonképpen nem más, mint a buchaui kolostor legrégebbi ismert alapítástörténete; hagiográfiai motívumok helyett azonban balladába illő cselekmény áll előttünk, amely természetesen nem mentes az erkölcsi tanulságtól, ám szűkszavúsága miatt nem sok támpontot kínál az értelmezéshez. A fiúk azután lelik halálukat, miután felkerekedtek, hogy leánytestvérüket titkon elrabolják vagy megszöktessék az édesanyjuk, Adelinda által alapított buchaui egyházból, hogy férjhez adhassák. A csetepatéban levágott testvérek végül maguk is a Federsee partján álló kolostorba kerülnek, mivel Buchauban temeti el őket édesanyjuk, aki hamarosan szentföldi zarándoklatra indul; leányát évek múltán Buchau apátnőjévé választják. Hogy milyen ellenség végzett a három testvér-

²⁶ „Abban az évben a nemes fivérek, Berengár, Reginolf és Gerhard, Atto gróf és Adelinda fiai, hogy férjhez adják leánytestvérüket, el akarták rabolni a buchaui apáca kolostorból, amely a svábföldi Erichgauban található, s amelyet édesanyjuk abban az időben alapított buzgón Szent Kornél és Szent Ciprián mártírok tiszteletére. Nem messze a kolostortól az ellenség körülvette és megölte őket. Édesanyjuk a fivérekkel abban a kolostorban temette el, majd pedig, miután eljutott Jeruzsálembe és más szent helyekre, hogy ott imádkozzon és visszatér, a buchaui kolostorban a lelkek javát óhajtva Isten szolgálatára törekedett, és szerencsésen bevégezve életét, azon a helyen eltemették. Vele azonos nevű szűz leányát ugyanott apátnővé választották.” – MGH SS V. 111.

²⁷ Bernhard Theil: *Das (freiweltliche) Damenstift Buchau am Federsee*. Germania Sacra, N. F. 32. Die Bistümer der Kirchenprovinz Mainz. Das Bistum Konstanz 4. Berlin–New York, 1994. 48. A tragikus sorsú családról 10. századi kútfők is beszámolnak: a laikus testvérek neveit is megőrző reichenau Verbrüderungsbuch tanúsága szerint az elhunyt fivéreknek még három fiútestvére volt: Kerhelm, Ratolt és Werinhere ld. MGH Libri Mem. N. S. I. 7. Az Annales Alamannici zürichi kódexének ötödik írnoka, aki egyaránt ránk örökölt reichenau és Sankt Gallen-i eredetű híreket, a legelső, aki lakonikusan megjegyzi, hogy 903-ban „Reginhard, Perinker et Kerhard germani tres occiduntur”. Az édesanya és férje, Atto comes létezése is igazolható nekrológiumok segítségével, és feltételezhető, hogy az utóbbi a Reichenauhoz közel eső Eritgau grófja volt ld. Theil, B.: *Das (freiweltliche) Damenstift Buchau* i. m. 48.

rel, arról Hermann hallgat: talán a híradás első felében szereplő magyarok, de még inkább egy svábföldi belviszály áldozatai lettek.²⁸ Csekély a valószínűsége annak, hogy a magyarok ilyen korán eljutottak Svábföldre; ám a kalandozók IV. Ekkehart *Casus Sancti Gallijának* tanúsága szerint 926-ban valóban járhattak Buchau környékén.²⁹ A reichenauai Hermann egy valamiben valószínűleg tévedett: az alapító aligha lehetett a 902-ben vagy 903-ban megölt fiúk édesanyja, a kolostor létezését ugyanis már 857-ben eredetiben fennmaradt oklevél igazolja.³⁰

Az alapítástörténet a késő középkorban bukkan fel újra, ám nem a buchauai, hanem a kempteni bencés kolostor történeti hagyományában. Az elbeszélés továbbra is Buchauról szól, de a 11. századtól lényegesen eltérő formában áll előttünk. Johannes Birk, a kempteni apátságba visszavonult egykori császári jegyző mindent elkövetett, hogy kolostora eredetét Nagy Károly és családtagjai személyéhez kösse; 1494-ben befejezett műve, a *Tractatus de monasterio Campidonensi et eius multiplicibus privilegiis* verses formában, igen részletesen adja elő a császár és felesége, Hildegard családi viszonyait és az általuk alapított Kempten eredettörténetét.³¹ Birk kitüntetett figyelmet szentel Buchau alapítójának, Adelindának, aki egy évszázaddal korábban, immár Hildegard lánytestvéreként tűnik fel. Itt is olvasható a Hermanntól ismert történet, ám a *Tractatus* szerint fiaival együtt édesapjuk, Atto is elesik a csatában, amelyre egy Buchau közelében fekvő völgyben (Planckental) kerül sor.³² A szerző egy másik, kiadatlan művében (*Historia Karoli Magni et de fundatione monasterii in Campidonia*) szintén találkozhatunk az alapítástörténettel.³³

²⁸ Uo. 52.

²⁹ A magyarok Sankt Gallen-i kalandja idején Buchauban tartózkodott Szent Ulrich augsburgi püspök leánytestvére, akinek élete IV. Ekkehard szerint veszélyben forgott: „Ungri autem a se recedentibus, cum Puochouvam illos, ubi soror ipsa erat, partesque nostras, ubi Wiboradam matrem sciebat, invadere velle conperisset, orasse fertur: Domine, miseram istam adhuc impunitam mihi dona, ut gladio non pereat.” – Hans F. Haefele (ed., transl.): *Ekkehardi IV. Casus Sancti Galli – Ekkehard IV.: St. Galler Klostergeschichte*. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters 10. Darmstadt, 1991³. 132.

³⁰ Theil, B.: *Das (freiweltliche) Damenstift Buchau* i. m. 44.

³¹ Peter Johaneck: Birk, Johannes. In: *Verfasserlexikon* I. 1978. 870–875.

³² „Caput XI. De sorore beatae Hiltigardis, scilicet de Adalinde. Gatto Comes magnae laudis et soror beatae Hiltigardis. Dicta Adalindis, priorisque uxor Comitis / Roma multa egerat, nam coenobia fundaverat. / Unum sit Bucho, in quo moniales pono. / Alto genere nobiles, et earum in vita laudabiles. / Comes autem praedictus, ibidemest sepultus. / Cum duobus filiis, quos et natura Adalindis / Genuit hic vere, requiescat ergo in pace. / Si scire nomina gliscis, hoc in sequenti notabis. / Beingeri cum Regnoldo, sic eos nomine scribo, / Eorum cum Patre, Planckental in valle / In bello grandi, simul erant interfecti. / Haec vallis sita, non procul a Bucho locata. / Nam extrahis, et summopere intelligis. / Non solum Hiltigardem, sed eius etiam sororem, / Ad divinum habuisse cultum, permagnum appetitum. / Una cum eorum Genoloya, ac nobilitate tota. / Ut Nationis locus, ad oculum ducet continuus. / Quem vobis nomino, Endech in Bavaria signo. / Nam ita nunc ponitur, ut Sanctus mons dicitur.” – Michael Kuen: *Collectio Scriptorum Rerum Historico-Monastico-Ecclesiasticarum Variorum Religiosorum Ordinum* II. Ulm, 1756. 173.

³³ Theil, B.: *Das (freiweltliche) Damenstift Buchau* i. m. 46.

1494-ben talán már létezett az alapítás legendájának az a teljesebb formája, amelyből Birk munkái is meríthettek. A teljes késő középkori legenda azonban sajnos csak 16. századi forrásokból ismert. Ezek közé a kései kútfők közé tartozik Kaspar Bruschi (1518–1559) munkája, a *Monasteriorum Germaniae praecipuorum*, amely 1551-ben jelent meg nyomtatásban.³⁴ A Bruschi által megőrzött szövegből egy igazi tudakos történet bontakozik ki, amelynek elemei a legkülönbözőbb középkori elbeszélésekből származnak. A Roland-ének szaracén királya, Marsilius, Birk *Tractatus*-ában spanyol királyként jelenik meg, és az ő udvarában nevelkedik Nagy Károly. A Bruschnál olvasható szövegben Marsilius már sváb király, aki Pippin frank uralkodó oldalán a langobárdok ellen harcol. Marsilius magához veszi az elesett ellenség, Russo egyik fiát, Bononiust, és a sajátjaként neveli fel. Bononius a Federsee partján épít magának várat, és unokája, Otho (Atto) rokonságba kerül Nagy Károssal is, amikor elveszi sógornőjét, Adelindát. Otho és három fia a hunok ellen Biberachnál vívott csatában életüket veszti. A szomorú esemény helyszínét ezután *Vallis Planctus*-ként, népnyelven *Planchina vallis*-ként emlegetik. Adelinda hozzátartozói emlékére megalapítja a buchawi kolostort, amelynek első apátja lesz, az utókor pedig szentként tiszteli. 1548-ban Bruschi maga is meglátogatta a kolostort Adelinda ünnepnapján (augusztus 28.), az elbeszélés tehát valószínűleg egyenesen Buchauból származik.³⁵

A legendaképződés két szélső állomása áll előttünk: négy évszázad leforgása alatt a nőtestvérükért Buchauba érkező szerencsétlenül járt testvérek halála egy fikatív, hunok ellen viselt nagy Karoling-kori háború keretében ágyazódott, aligha függetlenül attól, hogy Hermann a fivérek végét egy magyar kalandozó hadjárat után beszéli el. A kései hagyomány azonban annyiban mindenképpen helytálló, hogy a kolostort a Karoling időkben alapították. Hansmartin Decker-Hauff szerint az intézményt valójában létrehozó 8. századi Adelinda egy bizonyos Hildebrand spoletói *dux* leánya volt, aki a Karolingok egy jól ismert hívéhez, Warin sváb herceghez ment feleségül. A Hermann által említett második Adelinda így legfeljebb csak a kolostor újjáalapítója lehetett.³⁶

Basel

Hermann von Reichenau következő magyarokra vonatkozó önálló információja a 917. évi eseményekhez kapcsolódik. A 11. századi reichenauai szerző a 10. századi *Annales Augienses*-ből származó eseménysorba, a magyarok svábföldi, elzászi és lotaringiai hadjáratába, Basel lerombolását is belefűzi:

³⁴ Caspar Bruschi: *Germaniae Praecipuorum*. Ingolstadt, 1551. f. 17^v. Ld. http://books.google.de/books?id=7tpUAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. (Letöltés ideje: 2014. július 10.) Bruschi szövegét idézi az AA SS Aug VI. 492.

³⁵ Bruschi, C.: *Monasterium* i. m. 18^v.

³⁶ Hansmartin Decker-Hauff: Die Ottonen und Schwaben. *Zeitschrift für Württembergische Landesgeschichte*, 14 (1955) 360–363. Idézi Theil, B.: *Das (freiweltliche) Damenstift Buchau* i. m. 49.

917. *Ungarii, pervasa, ut ceperant, Alamannia, Basileam urbem destruunt, indeque Alsacia vastata, Lotharii regnum, multa mala facientes, invadunt. Erchanger, qui ducatum Alamanniae invaserat, cum fratre Berhtoldo regi Counrado rebellantes, eique tandem ad deditionem spe pactionis venientes, ipso iubente apud villam Aldingam decollantur 12. Kal. Febr.*³⁷

Rejtélyes, hogy miért csupán egyetlen évszázaddal a város állítólagos pusztulása után bukkan fel először Basel romlásának híre, és az esemény miért nem vert akkora hullámokat, mint a kalandozók 924. évi paviai dúlása. Természetesen nem tagadható, hogy Pavia, az itáliai királyok székhelye, jelentőségben messze felülmúlta a rajnai várost, ám mégis meglepő, hogy egy püspöki székhely elpusztításáról nem maradtak fenn kortárs tudósítások. Az is magyarázatot igényel, hogy a baseli történeti hagyományban miért csak a Hermanntól származó szűkszavú hír maradt fenn, és a magyar-hagyomány miért nem kelt önálló életre a városi emlékezetben.

Legelőbb lássuk a katasztrófa forrásait. A magyar történeti irodalomban Gina Fasoli és Vajay Szabolcs nyomán szinte minden összefoglaló munkában az az állítás olvasható, hogy a 917. évi dúlás január 21-én érte el Basel városát.³⁸ A dátum forrása egy bizonyos *Würzburgi Évkönyv*, amely így tudósít: *918. Basilea ab Ungariis destruitur 12. Kal. Februarii.*³⁹ Máris gyanút foghatunk, hiszen Hermann híradásában ugyanez a dátum szerepel, csakhogy ott nem a magyarok baseli jelenlétére, hanem Erchanger és Bertold sváb hercegek lefejezésének idejére utal. Mit tudunk a *Würzburgi Évkönyvről*, mennyire bízhatunk meg tudósításában? Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a kútfőt már régóta nem ezen a néven emlegeti a szakirodalom. Az MGH-beli kiadásban még valóban *würzburgiként* hivatkoztak rá, de azóta kiderült, hogy a mű nem itt készült. Híreinek elsöprő többsége azonban a *Chronicon Wirzburgenséből*, egy 11. századi végi világkrónikából származik, amelynek szerzője a reichenai történeti hagyományt – a C közvetítésével – a bajorországi Bambergbe ültette át. Így lett a *Chronicon Wirzburgense* bambergi Frutolf világkrónikájának – és ezáltal a középkori német krónikaírásnak – egyik legfontosabb forrása. Ezzel szemben a 19. század első felében *würzburginak* nevezett év-

³⁷ „Átkelve Svábföldön a magyarok elpusztították Bázelt, hogy a vidéket birtokba vehessék, majd Elzász feldúlása után előzönlötték Lotár országát, sok kárt okozva. Erchanger, aki a Sváb Hercegséget elfoglalta, testvérével, Bertolddal együtt fellázadt Konrád király ellen, és miután a megegyezés reményében megadták magukat, a király parancsára január 21-én Aldingenben fejüket vették.” – MGH SS V. 112.

³⁸ Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar Történet*. Időrendi áttekintés. Budapest, 1941⁷.; Gina Fasoli: *Le incursioni ungare in Europa nel secolo X*. Biblioteca Storica Sansoni 11. Firenze, 1945. 72.; Szabolcs de Vajay: *Der Eintritt des ungarischen Stammesbundes in die europäische Geschichte (862–933)*. Mainz, 1968. (Studia Hungarica. Schriften des Ungarischen Instituts München 4.) 57.; Kristó Gyula: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Budapest, 1980. 245.; Györffy György: *Magyarország története a honfoglalástól a tatárjárásig*. In: Székely György (szerk.): *Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig I*. Magyarország története tíz kötetben. Budapest, 1984. 662.; Bóna István: *A magyarok és Európa a 9–10. században*. Budapest, 2000. 38. (História Könyvtár. Monográfiák 12.)

³⁹ MGH SS II. 241.

könyvet – többletei és a kézirati hagyománya alapján – egyértelműen a mainzi Szent Albanus kolostorban írták, így a művet 1857 óta *Annales Sancti Albani Moguntini* néven tartják számon.⁴⁰ 9. századi kódexe (Párizs, BnF lat. 4860) őrizte meg a híres 10. századi *Reichenauai Évkönyvet (Annales Augienses)* is, az itt vizsgált mainzi kútfő azonban 12. századi kéz műve.

Basel lerombolása dátumának esetében a szövegromlás egyértelműen végigkövethető, ha egy pillantást vetünk a reichenauai források leszámazására: Hermann bőbeszédű leírása (H) a magyarok lotaringiai támadásáról, Basel pusztulásáról, majd Erchanger és Bertold hercegek lefejezéséről Bertold von Reichenau kivonatában (C) két tömondat-tá egyszerűsödött, amelyeket csak a január 21-ei dátum választott el egymástól, és ezt vette át szó szerint a *Würzburgi Krónika*.⁴¹ A mainzi Szent Albanus kolostor évkönyve nyilvánvalóan félreértette, hogy melyik eseményre vonatkozik az időpont. A január 21-i dátumot tehát számúzni kell a kronológiákból.

Nem csak Hermann krónikájában és leszámazóiban történik utalás Basel lerombolására: a reichenauai szerzővel egy időben működhetett az a moyenmoutier-i szerzetes, aki megírta a Vogézekben található kolostor alapítója, Szent Hidulf harmadik életrajzát (*Vita tertia sancti Hidulphi*, BHL 3947) és különálló munkában foglalkozott az apátság későbbi sorsával is (*Liber de Hidulphi successoribus*, BHL 3949).⁴² A század közepe táján keletkezett művekről alig tudunk valami bizonyosat, azonban elképzelhető, hogy a szerző Humbertus de Silva Candida, Moyenmoutier egykori szerzetese, IX. Leó pápa közeli munkatársa.⁴³ A kútfő részletesen megemlékezik a magyarok egy felső-lotaringiai hadjáratáról és az általuk veszélyeztetett egyházakról, Moyenmoutier-ről és a közeli senones-i, saint-dié-i és étivali kolostorokról.

A *Liber* úgy tudósít, hogy Basel lerombolására Ottó moyenmoutier-i laikus apát idején került sor, noha 917-ben ezt a hivatalt még apja, Richwin verduni gróf töltötte be: *Huic successit Riqwinus secundus, tercius Otto, quo superstite civitas Basilea ab Hunis expugnata atque aequata est solo*.⁴⁴ Mivel Hermann mellett egyedül a *Liber* számol be a hírről, kézenfekvőnek tűnik feltenni a kérdést: hol élhetett Basel pusztulásának ha-

⁴⁰ Georg Waitz: Die Annales Sancti Albani. *Nachrichten der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philol.-hist. Klasse*, (1857) 55–58.

⁴¹ „Erchanger dux et Berhtolfus germani fratres decollantur 12. Kal. Febr. Basilea ab Ungariis destruitur.” – MGH SS VI. 28.

⁴² PL CXXXVIII. 203–220.

⁴³ Christian Pfister: Les légendes de saint Dié et de saint Hidulfe. *Annales de l'Est*, 3 (1889) 538. Feltételezését nem osztja mindenki ld. Neithard Bulst: Untersuchungen zu den Klosterreformen Wilhelms von Dijon (962–1031). *Pariser Historische Studien*, 11 (1973) 103. 129. lj. Egy elmélet szerint a baseli pusztításra is utaló második mű, a *Liber* több szakaszban íródott: az 1014-ig tartó alapszöveg talán egy Valcandus nevű szerzetes munkája, ezt dolgozhatta át Humbertus 1043 után. Ld. Monique Goulet: Les saints de diocèse de Toul (SHG VI). Martin Heinzelmann (Hrsg.): *Beihefte der Francia*, 52 (L'hagiographie du haut Moyen Âge en Gaule du Nord. Manuscrits, textes et centres de production. 2001) 80.

⁴⁴ PL CXXXVIII. 209.

gyománya a 11. század első felében? Egymástól független értesülésekről van szó, vagy hatással voltak egymásra a szerzők? Moyenmoutier és Reichenau esetleges 11. századi kapcsolataira nem találtam meggyőző bizonyítékokat,⁴⁵ és a két munka, Hermann krónikája és a *Liber de Hidulphi successoribus* között sem fedeztem fel jelentős összefüggést. Egy egybeesés azért figyelemreméltó: mind Hermann, mind a *Liber* szerzője *gens Pannonica* megnevezéssel utal a magyarokra. Az utóbbi ugyanis a második ízben immár nem a *hun*, hanem az általa szemmel láthatóan a *Huni* szinonimájának tekintett pannon nép néven említi a Moyenmoutier-t fenyegető magyarokat. A klaszszicizáló név a század derekán volt divatos, ezzel az elnevezéssel illeti a magyarokat a reichenau forrásokból merítő Wipo, II. Konrád, majd III. Henrik svábföldi származású udvari káplánja és történetírója is.⁴⁶ Talán felvethető, hogy a *Liber*-ben felbukkanó név és a baseli pusztítás híre egyaránt a reichenau hagyományból szivárgott be a moyenmoutier-i munkába.

A város lerombolásának híre éppen akkor bukkan fel, amikor Basel nagy jelentőségre tesz szert a Birodalmon belül: a 11. század elején. A püspöki székhely 911-ben került Burgundia fennhatósága alá, és egészen 1006-ig ott is maradt, amikor III. Rudolf burgundi király – Adalbero püspökkel egyetértésben – a határmenti várost unokaöccsének, II. Henrik császárnak adományozta.⁴⁷ Nikolaus Gerung Blauenstein 1475-ben befejezett művéből, a régi, ám elveszett forrásokat feldolgozó 15. századi *Chronica episcoporum Basileensium*-ból tudjuk, hogy a császár szívéen viselte a püspöki székesegyház, a *Münster* újjáépítését, amely 1019-ben fejeződött be, és amelynek október 11-i felszentelésén maga is jelen volt; a bőkezű uralkodó számos ereklyét is adományozott a figyelmével kitüntetett templomnak.⁴⁸ A Hermann által feljegyzett rombolást éppen

⁴⁵ IX. Leó pápa, Moyenmoutier egykori szerzetese 1049 novemberében járt Reichenauban, ahol több oltárt szentelt fel, többek között Mindenszentek és Szent Adalbert tiszteletére. Nem valószínű azonban, hogy az információcserére a pápai látogatás alkalmával került volna sor. Az eseményről Hermann von Reichenau tudósít (MGH SS V. 129.) és az úgynevezett *Dedicatio ecclesiae Sancti Adalberti Augiensis* (MGH SS XXX. 2. 775.).

⁴⁶ MGH SS XI. 268.

⁴⁷ Erről Thietmar von Merseburg tudósít ld. MGH Script. rer. Germ. N. S. IX. 432–433. A dátumot az einsiedelni kolostor évkönyvéből ismerjük ld. MGH Script. rer. Germ. LXXVIII. 273.

⁴⁸ „Adelberus episcopus, tempore pape Benedicti IX., et sub imperatore Sancto Heinrico II. et Sancta Kunegunde, eius coniuge, quo tempore, anno videlicet Domini 1019, 5. idus Octobris, indictione 2, ecclesia Basiliensis, per prescriptum Sanctum Heinricum restaurata et preciosis reliquiis et ornamentis dotata, per dictum Adelberum episcopum est dedicata, ipso imperatore astante..., ipsi episcopo et imperatore astantibus, et conbenedicentibus reverendis patribus et dominis Popone archiepiscopo Treverensi, Wernario episcopo Argentinensi, Ruodaro Constanciensi episcopo, Hugone Genovensi, Hugone Lausanensi, Erico episcopo atque imperialis capelle custode. Sunt autem in ipso summo altari reliquie impositae et incluse, quas predictus imperator Heinricus magna devocione donavit...” – Wilhelm Vischer – August Bernoulli – Paul Burckhardt (Hrsg.): *Basler Chroniken*. I–VIII. Leipzig–Basel, 1872–1945. (továbbiakban: *Basler Chroniken*) VII. 112–113. II. Henrik már 1004-ben kiváltságot adományozott a baseli püspököknek: az elzászi Hartwald erdejének vadászszákmányát Adalberónak és utódainak tartotta fenn ld. MGH DD H II. 100–101. No. 80.

száz évvel követte az újjáépítés. Elképzelhető, hogy a magyarok tehetők felelőssé a *Münster* állapotának leromlásáért, azonban a pusztítás régészeti úton egyáltalán nem megragadható, mivel a 9. századi székesegyház kiásott alapjai nem őrizték meg tűzvész nyomait.⁴⁹ Véleményem szerint az sem lehetetlen, hogy a teljes pusztítás híre a 11. századi szerzők képzeletének terméke csupán; visszavetítés, amelyet az újjáépülő katedrális látványa inspirált a korszak szellemével összhangban: a hitetlen barbárok által egykor földig rombolt város most megújultán emelkedett fel a jámbor császár közreműködésével. Mindez persze nem azt jelenti, hogy a magyarok nem járhattak Baselben, és nem hagyhattak maradandó nyomot a helyiek emlékezetében. Az a kései megjelenéshez képest rendkívül túlzó hagyomány azonban, amely Hermann von Reichenau krónikájában (*Basileam urbem destruunt*) és a Moyenmoutier-i kolostori krónikában (*Basilea ... aequata est solo*) megjelenik, talán jobban tükrözi a 11. század elképzeléseit a múlttól, mint magát a valóságot.

A reichenauai magyarok baseli kalandjának bizonyítékeként emlegetnek egy titokzatos szarkofágot, amely egykor a *Münster* kriptájában állt, ma pedig a kerengőben található. A szarkofág valaha egy Rudolf nevű püspök végső nyughelye volt, aki a sír felirata szerint a pogányoktól lelte halálát egy július 20-i napon:

RVDO[LF]VS EP(ISCOPV)S / A PAGANIS OCCISUS / XIII [K(A)L(ENDAS)]
AVGVSTI.⁵⁰

A felirat keletkezését Hermann értesülése alapján nem sokkal 917 utánra helyezik, ám Carl Pfaff és Wilfried Kettler a 9. század vége és a 10. század közepe közt eltelt időszakból számos epigráfiai párhuzamot sorol fel.⁵¹ Nagyon szerények az ismereteink a 9–10. századi Baselre vonatkozóan, de tudunk egy korai püspöklistáról, amely a 18. században tűnt fel, ám valószínűleg a 11. században írták. A kézirat sajnos elveszett, a lista szövegét azonban ismerjük Martène kiadásából, a *Thesaurus Anecdotorum* harmadik kötetéből.⁵² A feljegyzés a 8. század elejétől 1072-ig követi nyomon a baseli püspököket, azonban kronológiája meglehetősen bizonytalan, mivel a hivatali időkről csak a püspökökkel egy időben pontifikáló pápák nevei adnak tájékoztatást. A listán egyetlen Rudolf nevű személy szerepel, ám a mellette megnevezett pápa II. Adorján, aki 867 és 872 között ült Szent Péter trónján. Rudolfot egy bizonyos Iring követi, aki a lista

⁴⁹ Mechtild Schulze–Dörlamm: Ungarneinfälle in die Schweiz im Spiegel archäologischer Funde. *Helvetica Archaeologica*, 41 (2010) 17. 1854-ben a baseli székesegyház közelében előkerült egy kincslelet, amelynek öt érméje IV. (Gyermek) Lajos, egy pedig III. (Együgyű) Károly dénárjai közül való. Hogy a kincset a magyarok elől rejtették volna el, mint Schulze–Dörlamm feltételezi, aligha lehet bizonyítani. Ld. Uo. 20.

⁵⁰ Carl Pfaff – Wilfried Kettler (Hrsg.): *Corpus inscriptionum medii aevi Helvetiae III. Die Inschriften der Kantone Aargau, Basel-Stadt, Basel-Land, Ber und Solothurn bis 1300*. Freiburg, 1992. 46. No. 12. idézi Veszprémy L.: Itt a magyar i. m. 87.

⁵¹ Pfaff, C. – Kettler, W.: *Corpus inscriptionum* i. m. 46–47.

⁵² Edmond Martène – Ursin Durand (ed.): *Thesaurus novus anecdotorum III*. Lutetiae Parisiorum 1717. col. 1385. Innen került az MGH kiadásába ld. MGH SS XIII. 373–374.

tanúsága szerint I. Marinus pápa (882–884) kortársa volt. Iringet megbízható kortárs forrásból, a 895. évi treburi zsinat aktáiból is ismerjük,⁵³ ekkor tehát még biztosan hivatalban volt. Ezután a lista teljesen összezavarodik: általában jól ismeri a püspökök neveit, ám sorrendjüket felcseréli. Ez a bizonytalanság egészen a székesegyházat újrászentelő Adalbero püspökig tart. A püspöklistán Iring után következő Landeolus, Annalista Saxo tanúsága szerint, jelen volt, amikor 961. szentestéjén Regensburgban felemelték Szent Móric és vértanútársai ereklyéit,⁵⁴ míg Wichardus baseli püspökségéről a 948. évi engilheimi zsinat határozataiból értesülünk.⁵⁵ 913 és 933 között egy Richwin nevű püspök volt a szomszédos egyházmegye, a strassbourg-i püspökség élén;⁵⁶ nem lehetetlen, hogy egy ideig igényt tartott a Burgundiai Királyság fennhatósága alá került Basel püspöki székére.

917 környékén sem a kortárs püspöklistán, sem más forrásokban nem találkozzunk Rudolf névvel. Az einsiedelni kolostor 16. századi másolatban fennmaradt, csak részben kiadott *Liber Vitae*ja szerint egy bizonyos Adalbero baseli püspök – rokona, az einsiedelni alapító Benno (†940) buzdítására – a kolostornak adományozta az elzászi Sierenzet.⁵⁷ Egy másik későközépkori eredetű nekrológium szerint a szóban forgó I. Adalbero május 15-én hunyt el,⁵⁸ amely feltűnően közel esik II. Adalbero halálának dátumához (május 12.), amelyet a Sankt Gallen-i halottaskönyv tartott fenn.⁵⁹ Akár létezett egy 10. század eleji Adalbero püspök, akár a 11. század eleji nagyhírű baseli püspök alakja vetítődött vissza az einsiedelni kolostor alapításának korába, Rudolf nevű püspökről mindenesetre egyetlen szót sem hallunk.

⁵³ MGH Capit. II. 246.

⁵⁴ MGH SS XXXVII. 194.

⁵⁵ MGH Conc. VI.1. 140.

⁵⁶ Basler Chroniken VII. 157.

⁵⁷ Az Aegidius Tschudi által későközépkori forrásokból összeállított *Liber Vitae* hírei valójában a kolostor javára tett adományok okleveleinek kivonatai. A májusban elhunytak között sorolják fel Adalberót: „Adalbero episcopus Basiliensis dedit Siernce, secundum adhortationem Bennonis fratris nostri.” – Georg von Wyss: Über die Antiquitates Monasterii Einsidlensis und den Liber Heremi des Aegidius Tschudi. *Jahrbuch für schweizerische Geschichte*, 10 (1885) 347.; „Anno Domini 915. Adelbero episcopus Basiliensis dedit ad Meginreati Cellam adhortatione Bennonis ibidem heremitae consanguinei sui, Sierenze.” – Einsiedeln, Klosterarchiv, Aegidius Tschudi, Liber Heremi: http://www.klosterarchiv.ch/e-archiv_archivalien_detail.php?signatur=KAE,%20A.CB.2&start=44 (Letöltés ideje: 2014. július 10.) A.CB.2, f. 35. – Zavarba ejtő, hogy pár sorral később arról értesülünk, hogy ugyanezt a birtokot I. Ottó menyé, Liudolf sváb herceg felesége is Einsiedelnnek ajándékozta ld. Wyss, G.: Über die Antiquitates i. m. 348.

⁵⁸ Excerpta ex necrologio Einsidlensi, recentiori quidem, sed ex vetustis documentis collecto an. 1664 et renovato An. 1695. In: Marquard Herrgott: *Genealogia Diplomatica Augustae Gentis Habsburgicae*. III. Wien, 1737. 834. No. 948.

⁵⁹ MGH Nocr. I. 473.

Baseli püspöklista	Más források által említett püspökök
Ruodolfus sub Adriano II (867–872)	
Iringus sub Marino papa (882–884)	Iringus (895)
Landeolus sub Adriano papa III (884–885)	Landeolus (961)
Ricuinus sub Stephano VI (885–891)	
Wichardus	Wichardus (948)
Adalbero	Adalbero (915)
Adalbero	Adalbero (999–1025)

A szarkofág feliratára alapozta véleményét August Bernoulli, aki szerint 917-ben egy II. Rudolf nevű személy állt a baseli egyházmegye élén, és a sírfeliratnak megfelelően a magyarok baseli dúlását július 20-ra tette.⁶⁰ Nem tagadta azonban azt sem, hogy más megoldás is lehetséges. A *Reichenau Nekrológium* bizonyosan 912 előtt írt nevei között fennmaradt egy Rudolf nevű baseli püspök halálának dátuma: július 29.⁶¹ Véleményem szerint nem szabad kizárni, hogy a két közeli, ám eltérő dátum, a szarkofág július 20-ája és a nekrológium 29-éje ugyanarra az eseményre vonatkozik; elképzelhető, hogy a halottaskönyvbe nem a halál beálltát, hanem a temetés időpontját jegyezték fel. Ebben az esetben az egykor a baseli szarkofágban nyugvó püspök a más forrásból is ismert 9. századi Rudolf-fal lenne azonos.

A középkor folyamán Rudolf halálát Baselben nem a teljesen feledésbe merült 917. évi hírhez kötötték. Blauenstein már említett püspökkronikája Rudolf esetében a sírfeliratot idézi, a püspök halálát pedig 956-ra helyezi, vagyis szerinte az augsburgi csatában esett a pogányok áldozatául.⁶² Más a püspök meggyilkolását nem a magyaroknak, sokkal inkább a normannoknak tulajdonította. Konrad Schnitt, a konstanzi eredetű, ám Baselben letelepedő neves fametsző és történetbúvár, több művében is említi e korai Rudolf püspököt. 1534-ben fejezte be a baseli püspökök címereit bemutató *Wappentafel*-jét, amelyben Rudolf halálát Arnulf császár normann- és morva-ellenes háborúival hozza összefüggésbe, és Worms környékére helyezi.⁶³ Négy évvel későbbi világkronikájának bővebb híradása már jobban rávilágít arra, hogy hogyan került egymás mellé Worms városa és Rudolf hősi halála: *Anno 891 hat der Kisser Arnolffus Carolomanni son die Merher und Nortmaner by Wurms erschlagen*,

⁶⁰ August Bernoulli: Zum ältesten Verzeichnis der Basler Bischöfe. *Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde*, 3 (1904) 59–64.

⁶¹ MGH Nocr. I. 473.

⁶² Basler Chroniken VII. 112.

⁶³ „Rudolphus ein bischoff zu Basel hat geregeirt under dem keyser Karly dem anderen genant Calvus und under dem Karolo dem dritten genant Crassus, und under dem bapst Martino, circa annum 882 jar. Disser bischoff ist von den Heiden erschlagen zu Worms, als Arnolphus wider die Merher und Nortmaner zoch.” – Uo. 321.

*in wellicher schlacht der ertzbischoff von Mentz, Sunderolt genant, erschlagen wart, deszgleichen der bischoff von Basel genannt Rudolffus.*⁶⁴

A fenti tudósításban több hír keveredik: Regino tanúsága szerint 891. június 26-án a németalföldi Geule folyónál a vikingek valóban nagy győzelmet arattak és több előkelővel együtt megölték Sunderolt mainzi érseket is.⁶⁵ A csata helyszíne a 11. századi krónikásnál, Marianus Scottusnál immár Worms.⁶⁶ Arnulf ugyanez év végén, november 1-jén megálljt parancsolt a normannoknak, és az ő személyéhez kötődnek a morvák elleni háborúk is. Alighanem a középkori krónikás-hagyományból összeállított kései kombinációról van tehát szó, amelyet Rudolf sírfelirata ihletett. Ettől függetlenül a korai püspöklistán szereplő egyetlen Rudolfnak számtalan alkalma lehetett, hogy a pogányok áldozatává váljon mielőtt a listán őt követő Iring, a 9. század végéről (895) egyedül okleveles forrással igazolható püspök hivatalba lépett. Távolról sem szükségszerű tehát egy II. Rudolfot feltételeznünk, aki 917-ben vált a magyarok áldozatává.

Aligha kétséges, hogy a magyar támadás 11. században felbukkanó, és az idő múlásával terebélyesedő hagyománya termékenyítette meg a késői korok szerzőinek fantáziáját, amikor a város régmúltját az 5. századi hun fenyegetéssel kapcsolták össze. A 14. században összeállított *Nagyobb Baseli Évkönyvből* ugyan hiányzik a magyarok által a városra mért 917. évi csapás, ám szerepel benne Basel hunoktól történő elpusztítása a 260. évnél: *Anno 260 wart Basel zerstort durch Hunusz; was ein gesamlet volck, verbranten und zerstorten, was sy funden.*⁶⁷ Blauenstein püspökrónikája szintén a hunokat teszi felelőssé, hogy a város első legendás püspöke, Pantalus és a püspöklistákon megjelenő első történeti személy, Walaus közötti öt évszázad (238–743) eseményei feledésbe merültek. Azonban az idősíkok összeecsúsznak, és a szerző hamarosan már azt fájlalja, hogy a hunok által feldúlt baseli székesegyház egészen II. Henrik császár idejéig romosan állt.⁶⁸ A krónika azt is valószínűsíti, hogy a baseli kanonokok egy időre Grandval kolostorában leltek menedéket, mivel a grandvali stallumok száma megegyezik a baseliekével. Ez az észrevétel akár helytálló is lehet, tehát valóban lehetséges, hogy a 917-ben felbolydult egyházmegye kanonokai Grandvalba menekültek; ám a kanonoki helyek számának egyezését magyarázhatja az is, hogy III. Rudolf burgundi király Moutier-Grandval kolostorát 999-ben a

⁶⁴ Uo. 321. 8. lj.

⁶⁵ MGH Script. rer. Germ. L. 137.

⁶⁶ MGH SS V. 552.

⁶⁷ Basler Chroniken VI. 245.

⁶⁸ „Nomina vero episcoporum Basiliensium, si quis istis temporibus fuerunt, non sunt cognita, nec inveniuntur scripta, et forsitan non fuerunt. Quia gentes Hunorum, ritum gentilium sectantes et Christianos persequentes, protunc quasi totam Almaniam et notanter civitates Reni devastarunt, possiderunt et dominabantur in illis, sic quod ecclesia Basiliensis erat funditus diruta usque ad tempus sancti Heinrici imperatoris, et latitabat in Grandivalle. In cuius signum usque in hodiernum diem numerantur et sunt ibidem 24 prebendae canonicales, sicut in ista Basiliensi ecclesia.” – Basler Chroniken VII. 110.

baseli székesegyháznak ajándékozta.⁶⁹ Blauenstein azt is hozzáteszi, hogy a hunok feldúlták a Rajna-menti sváb városokat.⁷⁰ Schnitt világrónikája már meg is nevezi ezeket (Basel, Augsburg, Strasbourg, Worms, Köln), ám ő a hun hadjáratot 454-re helyezi.⁷¹

Szerepet kapott a magyar és hun hagyománnyal rendelkező Basel az évszázadokon keresztül formálódó Orsolya-legendában is. Már Siegbert de Gembloux világrónikájában olvashatjuk, hogy Orsolya Kölnből Baselen keresztül jutott Rómába.⁷² Valószínűleg ez a hír szolgáltatta az alapot Szent Pantalus alakjának megformálásához, aki a 13. század végi *Legenda Aurea*ban, majd a 15. századi baseli breviáriumban a város püspökeként tűnik fel.⁷³ Pantalus püspök Baselen csatlakozott a pápához tartó zarándok szüzekhez, és velük együtt szenvedett vértanúságot a hunok által ostromlott Kölnbe való visszatérésükkor. Ez az esemény – amelyet a hagiográfiai művek a 238. évhez kötnek – vált a késő középkori baseli történeti munkák origópontjává. Basel hun-hagyománya Kézai Simon figyelmét sem kerülte el, *gestája* szerint ugyanis a hunok a város mellett győzték le Zsigmond burgundi király csapatait.⁷⁴

A 11. századi reichenai történetírás hidat jelent a korai svábföldi évkönyvirodalom és a késő-középkori németföldi világrónikák között, és megőrzött néhány olyan hírt is a 10. század első évtizedeiből, amely máshol nem olvasható. Mivel az *Annales Alamannici* monzai kódexének (AAm) 902-nél olvasható híre a magyarok morvaországi győzelméről a tudósítás környezete alapján alighanem 905-re vonatkozik, ezért igaznak fogadhatjuk el Hermann von Reichenau krónikájának és leszármazóinak a 902. évre vonatkozó értesülését, amely szerint a kalandozók vereséget szenvedtek a morvaktól.

A következőkben láthattuk, hogy a korai, magyarokra vonatkozó híradások – eredeti kontextusuktól megfosztva – hogyan formálódtak hun-hagyománnyá, és hogyan váltak egy monostor és egy város önazonosságnak alkotóelemeivé. Láthattuk, hogy a hűguk megszőktetésére készülő, majd egy csetepatéban elhunyt fivérek drámai története, amely részben évkönyves, részben alighanem szóbeli forrásokból talált utat Hermann von Reichenau krónikájának 902. évi híradásába, hogyan ötvöződött a hunok elleni háborúval és Nagy Károly személyével. A Hermannál a buchauer kolostor alapítástörténeteként szereplő elbeszélés – jogosan vagy sem – legelőször egy magyar betörés kontextusába kerülhetett, hogy aztán későközépkori szerzők tollán a kolostoralapítás a középkori emlékezet számára univerzálisabb jelentőségű szereplőkhöz: a hunokhoz és Nagy Károlyhoz tapadjon.

⁶⁹ Joseph Trouillat (éd.): *Monuments de l'Histoire de l'Ancien Évêché de Bale*. I. Porrentruy, 1852. 139. No. 85.

⁷⁰ Basler Chroniken VII. 110.

⁷¹ Basler Chroniken VI. 277.

⁷² MGH SS VI. 310.

⁷³ Trouillat, J.: *Monuments* i. m. 14–16. No. 8.

⁷⁴ SRH I. 153.

Ami Basel lerombolását illeti, bizonyos hogy a magyar kronológiákban szereplő január 21-i dátum a Hermann krónikájára visszavezethető *Annales Sancti Albani Moguntin*iban olvasható félreértésén alapszik. Hermann híradása azonban több kérdést is felvet, hiszen 10. századi forrás egyáltalán nem tudósít a püspöki székhely pusztulásáról, amelyet az egykori székesegyház régészeti vizsgálatai sem igazolnak, és amely a későbbi baseli historiográfiából is hiányzik. A pogányok által megölt Rudolf püspök halála sem szükségszerűen írandó a magyarok számlájára. A Hermann által lejegyzett némileg túlzó magyar-hagyomány valós történeti alapját mindenesetre alátámasztja Basel kiterjedt hun-hagyománya, amely a középkor évszázadai során újabb és újabb színekkel gazdagodott.

BASILEA AB HUNIS EXPUGNATA. ELEVENTH-CENTURY HISTORIOGRAPHY AT REICHENAU AND THE MEMORY OF THE HUNGARIAN INCURSIONS

The eleventh-century historiography of the monastery of Reichenau preserved some exclusive information on the early decades of the tenth-century, linking early Swabian annalistic traditions to the late medieval German universal chronicles. Hermann von Reichenau states that in 902 the Hungarian intruders were defeated by the Moravians. Although there is an entry for the year 902 in the Monza manuscript of the *Annales Alamannici* about a Hungarian victory in Moravia, this entry probably should be for year 905 rather than for year 902. Thus, we can accept Reichenau's account. In the course of the centuries, some passages of the Reichenau historiography – which originally might have referred to the Hungarian attacks – have been interpreted within the context of the Hun invasions. In this form, they have become essential parts of the identity of the Buchau and Basel monasteries. The dramatic story of the brothers, whose endeavour to abduct their sister from the monastery of Buchau resulted in their death in a skirmish, found its way to Hermann's *Chronicon* through annalistic and possibly oral sources as well. The violent death of the brothers was soon attributed to the Hungarians, not irrespective of the fact that it also happened in 902. The narrative was later connected by late medieval authors to the Huns and Charlemagne, who were more significant for the medieval cultural memory. Relying on an entry in the *Annales Sancti Albani Moguntini*, Hungarian scholars used to date the Hungarian destruction of Basel to 21 January, 917. However, it is without doubt that the month and the day of the attack were misunderstood by the redactor of the *Annales*, which is ultimately based on Hermann's Chronicle. Since no tenth-century account informs us about the catastrophe, and the story is also absent from the medieval historiography of Basel, Hermann's report on the devastation of the episcopal see remains questionable. The narrative of the destruction is not supported by the archaeological survey of the former cathedral church, the *Münster* of Basel either. The death of Bishop Rudolf, who according to his epitaph was killed by the pagans, cannot be definitively blamed on the Hungarians.

Keywords: Hungarian Incursions, Reichenau historiography, Basel, Hun-tradition

A szerzőkről

BÁCSATYAI DÁNIEL – doktorjelölt, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Történelemtudományi Doktori Iskola
Témavezető: Dr. Szovák Kornél, egyetemi tanár (PPKE)
Elérhetőség: molay18@yahoo.com

BENEI BERNADETT – doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományok
Doktori Iskola, Történelem Segédtudományai Doktori Program
Témavezető: Dr. Thoroczkay Gábor, egyetemi adjunktus (ELTE)
Elérhetőség: bernadettbenei@hotmail.com

CSERMELYI JÓZSEF – doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Történelemtudományi Doktori Iskola
Témavezető: Dr. Ráczy György, egyetemi docens (PPKE)
Elérhetőség: csermelyi.j@freemail.hu

GÁL JUDIT – doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola,
Középkori Magyar Történelem Doktori Program
Témavezető: Dr. Körmendi Tamás, egyetemi adjunktus (ELTE)
Elérhetőség: galjudit88@gmail.com

JUHÁSZ CSABA – doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola,
Középkori Magyar Történelem Doktori Program
Témavezető: Dr. Solymosi László, professor emeritus (ELTE)
Elérhetőség: berger.cs@hotmail.com

HARASZTI SZABÓ PÉTER – doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományok
Doktori Iskola, Középkori Magyar Történelem Doktori Program
Témavezető: Dr. Draskóczy István, egyetemi tanár (ELTE)
Elérhetőség: szabo.szpeter@hotmail.com

KÁDAS ISTVÁN – doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola,
Középkori Magyar Történelem Doktori Program
Témavezető: Dr. Draskóczy István, egyetemi tanár (ELTE)
Elérhetőség: ikadas28@gmail.com

KÁLMÁN DÁNIEL – doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományok
Doktori Iskola, Történelem Segédtudományai Doktori Program
Témavezető: Dr. Körmendi Tamás, egyetemi adjunktus (ELTE)
Elérhetőség: viatores@gmail.com

KANYÓ FERENC – doktorjelölt, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola,
Középkori Magyar Történelem Doktori Program
Témavezető: Dr. Draskóczy István, egyetemi tanár (ELTE)
Elérhetőség: kanyo.ferenc@gmail.com

KRANZIERITZ KÁROLY – doktorandusz, Nemzeti Közszerződési Egyetem,
Hadtudományi Doktori Iskola
Témavezető: Dr. Bárány Attila, egyetemi tanár (DE), Dr. Csikány Tamás,
egyetemi tanár (NKE)
Elérhetőség: kranzio330@gmail.com

KUFFART HAJNALKA – doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Történelemtudományi Doktori Iskola
Témavezető: Dr. Szovák Kornél, egyetemi tanár (PPKE)
Elérhetőség: furacs@yahoo.it

MALÉTH ÁGNES – doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem,
Történelemtudományi Doktori Iskola
Témavezető: Dr. Csernus Sándor, egyetemi docens (SZTE) és Dr. Jean-Michel
Matz, professor (Université d'Angers)
Elérhetőség: malethagi@gmail.com

NOVÁK ÁDÁM – doktorandusz, Debreceni Egyetem, Történelmi és néprajzi
Doktori Iskola, Történelmi Doktori Program
Témavezető: Dr. Bárány Attila, egyetemi tanár (DE)
Elérhetőség: tavernicorum@gmail.com

RÓZSA MÁRTON – doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola,
Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történelem Doktori Program
Témavezető: Dr. Nagy Balázs, egyetemi docens (ELTE – KEE)
Elérhetőség: jurgen.rm@gmail.com

DR. BORIS STOJKOVSKI – egyetemi tanársegéd, Filozofski Fakultet, Universitet u
Novom Sadu
Témavezető: Dr. Rokay Péter, professor (Universitet u Novum Sadu)
Elérhetőség: stbs@ptt.rs

A SZERZŐKRŐL

TARJÁN ESZTER – doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola,
Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történelem Doktori Program
Témavezető: Dr. Molnár Péter, egyetemi adjunktus (ELTE)
Elérhetőség: eszter.tarjang@gmail.com

Notes on Contributors

BÁCSATYAI, DÁNIEL – doctoral candidate, Pázmány Péter Catholic University,
Doctoral School for Historical Studies
Supervisor: Dr. Kornél Szovák, professor (Pázmány Péter Catholic University)
E-mail address: molay18@yahoo.com

BENEI, BERNADETT – PhD-student, Eötvös Loránd University of Sciences, School
for Historical Studies, Auxiliary Sciences of History Doctoral Program
Supervisor: Dr. Gábor Thoroczkay, senior lecturer (Eötvös Loránd University of Sciences)
E-mail address: bernadettbenei@hotmail.com

CSERMELYI, JÓZSEF – PhD-student, Pázmány Péter Catholic University, Doctoral
School for Historical Studies
Supervisor: Dr. György Rácz, associate professor (Pázmány Péter Catholic University)
E-mail address: csermelyi.j@freemail.hu

GÁL, JUDIT – PhD-student, Eötvös Loránd University of Sciences, School
for Historical Studies, Medieval Hungarian History Doctoral Program
Supervisor: Dr. Tamás Körmendi, senior lecturer (Eötvös Loránd University of Sciences)
E-mail address: galjudit88@gmail.com

JUHÁSZ, CSABA – PhD-student, Eötvös Loránd University of Sciences, School
for Historical Studies, Medieval Hungarian History Doctoral Program
Supervisor: Dr. László Solymosi, professor emeritus (Eötvös Loránd University of Sciences)
E-mail address: berger.cs@hotmail.com

HARASZTI SZABÓ, PÉTER – PhD-student, Eötvös Loránd University of Sciences,
School for Historical Studies, Medieval Hungarian History Doctoral Program
Supervisor: Dr. István Draskóczy, professor (Eötvös Loránd University of Sciences)
E-mail address: szabo.szpeter@hotmail.com

NOTES ON CONTRIBUTORS

KÁDAS, ISTVÁN – PhD-student, Eötvös Loránd University of Sciences, School for Historical Studies, Medieval Hungarian History Doctoral Program
Supervisor: Dr. István Draskóczy, professor (Eötvös Loránd University of Sciences)
E-mail address: ikadas28@gmail.com

KÁLMÁN, DÁNIEL – PhD-student, Eötvös Loránd University of Sciences, School for Historical Studies, Auxiliary Sciences of History Doctoral Program
Supervisor: Dr. Tamás Körmendi, senior lecturer (Eötvös Loránd University of Sciences)
E-mail address: viatores@gmail.com

KANYÓ, FERENC – doctoral candidate, Eötvös Loránd University of Sciences, School for Historical Studies, Medieval Hungarian History Doctoral Program
Supervisor: Dr. István Draskóczy, professor (Eötvös Loránd University of Sciences)
E-mail address: kanyo.ferenc@gmail.com

KRANZIERITZ, KÁROLY – PhD-student, National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences
Supervisors: Dr. Attila Bárány, professor (University of Debrecen), Dr. Tamás Csikány professor (National University of Public Service)
E-mail address: kranzio330@gmail.com

KUFFART, HAJNALKA – PhD-student, Pázmány Péter Catholic University, Doctoral School for Historical Studies
Supervisor: Dr. Kornél Szovák, professor (Pázmány Péter Catholic University)
E-mail address: furacs@yahoo.it

MALÉTH, ÁGNES – PhD-student, University of Szeged, Doctoral School for Historical Studies
Supervisors: Dr. Sándor Csernus, associate professor (University of Szeged), Dr. Jean-Michel Matz, professor (Université d'Angers)
E-mail address: malethagi@gmail.com

NOVÁK, ÁDÁM – PhD-student, University of Debrecen, School for Historical and Ethnographical Studies, Historical Doctoral Program
Supervisor: Dr. Attila Bárány, professor (University of Debrecen)
E-mail address: tavernicorum@gmail.com

NOTES ON CONTRIBUTORS

RÓZSA, MÁRTON – PhD-student, Eötvös Loránd University of Sciences, School for Historical Studies, Medieval and Early Modern European History Doctoral Program
Supervisor: Dr. Balázs Nagy, associate professor (Eötvös Loránd University of Sciences – Central European University)
E-mail address: jurgen.rm@gmail.com

DR. BORIS STOJKOVSKI – assistant lecturer, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Novi Sad
Supervisor: Dr. Péter Rokay, professor (University of Novi Sad)
E-mail address: stbs@ptt.rs

TARJÁN, ESZTER – PhD-student, Eötvös Loránd University of Sciences, School for Historical Studies, Medieval and Early Modern European History Doctoral Program
Supervisor: Dr. Péter Molnár, senior lecturer (Eötvös Loránd University of Sciences)
E-mail address: eszter.tarjang@gmail.com